

Юридичні науки

УДК 340.14

Гончаров Вадим Олександрович

студент

*Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Зайцев Владислав Богданович

студент

*Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

КАТЕГОРІЯ ДЖЕРЕЛО (ФОРМА) ПРАВА ТА ЇЇ СИСТЕМА

***Анотація.** Досліджено питання співвідношення джерел та форм права. Проаналізовано різні погляди науковців щодо цього питання. Розглянуто основні риси та систему джерел (форм) права.*

***Ключові слова:** джерело права, форма права, джерело (форма) права, ознаки, система, класифікація, ототожнення.*

У правовій доктрині існують різні погляди щодо ототожнювання чи ні категорій «джерело» та «форма» права.

Відповідно до концепції повного розподілу, поняття «джерело» та «форма» мають різну етимологію. Прихильниками є А. Ю. Калініна, С. О. Комарова та інші, вони розглядають джерело як виток, генезис, те звідки з'явилося певне явище, а ось форму як спосіб зовнішнього виразу права. Також вважаю важливою точку зору О. В. Радіонової, яка виступає проти ототожнення цих понять, так як наука повинна містити лише однозначні факти та поняття, а отже, тотожні терміни свідчать лише про те, що в юриспруденції існує прогалина [1, с. 54].

Повною протилежністю є погляди на ототожнення, що проявляється в трьох аспектах:

- ідеалістичний – джерелом (формою) права виступають як ідейні витoki (наприклад, основні права людини, правосвідомість);
- матеріальний – джерелом (формою) права виступають соціальні чинники (наприклад, засоби та способи виробництва);
- формально-юридичний – джерело ототожнюється із зовнішньою формою виразу права [2, с. 107].

І, зрештою, категорія джерело (форма) права означає форму зовнішнього вираження та внутрішнього закріплення правових норм та принципів. Такі форми характеризуються офіційною визначеністю, тобто правові норми закріплені в офіційно визнаних джерелах права, які вважаються формами існування правових норм [3, с. 12].

Основні джерела (форми) права: нормативно-правовий акт; нормативно-правовий договір; правовий звичай; правовий (судовий, адміністративний) прецедент; судова практика; правова доктрина.

Джерела права класифікують наступним чином:

1. за пріоритетністю: первинні – джерела, що містять обов'язкові норми, що застосовуються першочергово; **вторинні** – джерела, до яких звертаються в разі відсутності первинного джерела (форми) чи неможливості однозначного врегулювання суспільних відносин; [2, с.107]

2. за способами надання юридичної значущості та їх наслідкам:

1. обов'язкові – джерела, що містять норми обов'язкові для суб'єкта; **переконливі** – джерела, посилення на які не є достатніми підставами для підтвердження тих чи інших норм [2, с.107-108];

2. за сферою походження: внутрішньодержавні – джерела, що спрямовані на регулювання внутрішньодержавних відносин; **міжнародні** –

джерела, що регулюють міжнародні відносини, спрямовані на створення міжнародних товариств [1, с.143];

3. за типами правових систем: *типові* – джерела, що переважають в певній правовій системі, на прикладі романо-германської правової системи це нормативно-правовий акт, нормативно-правовий договір; *нетипові* – джерела, що не є притаманними певній правовій системі, є запозиченими та вбудованими в систему джерел (форм) права [1, с.143];

4. за способом фіксації: *письмові* – джерела, що виражені у формі документа, наприклад, нормативно-правовий акт, судовий прецедент; *усні* – джерела, що частково або повністю позбавлені письмового вираження, наприклад, правовий звичай [1, с.143].

Основними джерелами (формами) права можна вважати первинні, у них містяться норми обов'язкового характеру для правозастосовних органів, ці норми повинні використовуватися в першу чергу. До первинних належить нормативно-правовий акт, нормативно-правовий договір, судовий прецедент.

На противагу первинним виокремлюють вторинні, що застосовуються лише тоді, коли не існує первинного джерела (форми) права або коли воно неповне чи незрозуміле. До вторинних відносять правовий звичай, судову практику (рішення Конституційного Суду України, Верховного Суду України, Європейського суду з прав людини) та правову доктрину, принципи права та релігійно-правові тексти [1, с. 144].

Поняття «система джерел права» потребує глибокого вивчення, оскільки для ефективності правового регулювання потрібно сформулювати належну систему джерел права. Якщо розуміти систему джерел права як сукупність взаємопов'язаних та взаємоузгоджених нормативно-правових приписів, які утворюють нормативно-правову організацію, що є необхідною у будь-якому суспільстві для забезпечення правового регулювання, то

первинною складовою є нормативно-правові приписи, сукупність яких утворює структуру цієї системи [4, с. 36]. Приписи об'єднуються в інститути, галузі та інші утворення та об'єктивуються через форми права, а також групуються в підсистеми, що забезпечують цілісність системи в цілому. Система стає цілим лише тоді, коли елементи структурно взаємопов'язані, а зв'язок розуміється як взаємозалежність елементів та спосіб взаємодії [4, с. 36]. Можна зробити висновок, що взаємодія елементів є умовою виникнення, ефективного функціонування та розвитку системи.

Розгляньмо характерні риси системи джерел (форм) права: 1) є зовнішнім вираженням системи права; 2) первинний елемент – нормативно-правовий припис; 3) складається з підсистем джерел (форм) права – нормативно-правової, нормативно-договірної, прецедентної тощо, які взаємодіють завдяки системним зв'язкам; 4) нормативно-правові приписи об'єктивуються у відповідних зовнішніх формах права [5, с.196]; 5) цілісність, тобто система джерел (форм) права виступає як єдине ціле, їй характерні власні якісні властивості, що розглядаються в сукупності, а не є окремими особливостями певного джерела (форми) права; 6) внутрішня узгодженість означає взаємозв'язок та несуперечливість джерел (форм) права; 7) суб'єктивно-об'єктивний характер: суб'єктивність виражається у тому, що приймається уповноваженими на те суб'єктами нормотворчості, а об'єктивізм – потребі в існуванні; 8) динамічність – проявляється в здатності до змін, процесів диференціації та інтеграції джерел (форм) права [1, с.183].

Стабільність не можна вважати загальною ознакою, що характерна всій системі джерел (форм) права, бо деякі джерела є більш стабільними на відміну від інших, зокрема правовий звичай, правова доктрина визначаються більш стабільними, ніж, наприклад, нормативно-правовий акт чи судовий прецедент, бо останні є нестійким та здатними до частих змін [1, с.185].

Таким чином, можна зробити висновок, що в правовій доктрині існують декілька концепцій розуміння джерел (форм) права: деякі ототожнюють джерело та форму права, а деякі є противниками цього, в основному дослідники ототожнюють джерело та форму права, найбільш придатним аспектом є формально-юридичний, згідно з яким, джерело (форма) права – зовнішня форма виразу та закріплення права; класифікацію джерел (форм) права можна здійснити за пріоритетністю, способами надання юридичної значущості та їх наслідкам, сферою походження, типами правових систем, способом фіксації; джерела (форми) права виражаються в складноорганізованій системі – комплексі цілісних, органічних, взаємоузгоджених нормативно-правових приписів, що виражаються в джерелах (формах) права – зовнішніх формах вираження права, з метою забезпечення правового регулювання в суспільстві.

Література

1. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології. К., 2008.
2. Христова Г. О. Джерело права. / Велика українська юридична енциклопедія. Т.3. Загальна теорія права. Х. Право. 2017. С. 107-108.
3. Корольова Ю.В. Джерела права: багатоманітність наукового розуміння та єдність сутності / Ю.В. Корольова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. Вип. 31. С. 10-13.
4. Хомюк Н.С. Структура системи джерел права України: теоретичні та практичні питання / Н.С. Хомюк // Університетські наукові записки. – 2014. № 3 (51). С. 36-41.
5. Тополевський Р. Б. Системні зв'язки юридичних джерел права [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 "Теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень" / Р. Б. Тополевський. Харків, 2004. 18 с.